

УДК 37.011.3-051:005.336.2.]:[331.101.3:37]

DOI: 10.31499/2307-4906.4.2020.224098

ПЕДАГОГІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Ткачук Лариса, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-3337-2540

E-mail: larysa.tkachuk.2011@gmail.com

Ткачук Мирослава, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

У статті висвітлено роль та місце педагогічного стимулювання у структурі професійної компетентності сучасного вчителя. На основі аналізу наукових праць провідних учених здійснено узагальнення теоретичних основ педагогічного стимулювання навчальної діяльності учнів. Встановлено специфічні ознаки стимулу як основної категорії педагогічного стимулювання. Розкрито сутність стимулювання як соціального й психологічного явища. Виявлено специфіку, чинники та педагогічні умови стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Ключові слова: педагогічне стимулювання, структура професійної компетентності, сучасний учитель, навчальна діяльність, модернізація освіти, специфічні ознаки стимулу, чинники процесу стимулювання, педагогічні умови стимулювання.

PEDAGOGICAL STIMULATION IN THE STRUCTURE OF A MODERN TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE

Tkachuk Larysa, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-3337-2540

E-mail: larysa.tkachuk.2011@gmail.com

Tkachuk Myroslava, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

The article highlights the role and place of pedagogical stimulation in the structure of modern teacher's professional competence. Professional competence is presented as an integrated professional and personal education, in which a person's internal resources, personal qualities and abilities have been considered as a source and criteria for effective subject activity in the education system. It is noted that each stage of the teacher's work necessarily contains a stimulating and motivating element of activity. Based on the analysis of scientific works of leading scientists, experience of progressive teachers, the generalization of theoretical bases of pedagogical stimulation of pupils' educational activity has been carried out. There have been determined the directions of revealing the problem of pedagogical stimulation of educational and cognitive activity of schoolchildren, such as: theoretical, historical-

pedagogical, practical. Specific signs of stimulus as the main category of pedagogical stimulation have been established. The classification of pedagogical stimulation has been given. The essence of stimulation as a social and psychological phenomenon has been revealed. The specifics and factors of the pedagogical stimulation process have been established.

The general provisions of the pedagogical stimulation process have been formulated, which help to increase the teachers' motivation to professional pedagogical activity. These pedagogical conditions of stimulation pupils' educational and cognitive activity have been allocated: formation of internal motives of educational and cognitive activity; novelty, complexity and practical orientation of the content of educational material; ensuring a sufficient degree of students' independence in the learning process; organization of interpersonal communication in the primary contact team.

Keywords: *pedagogical stimulation, structure of professional competence, modern teacher, educational activity, modernization of education, specific signs of stimulus, factors of stimulation process, pedagogical conditions of stimulation.*

Перед освітою України в умовах суспільних трансформацій, модернізаційних та глобалізаційних викликів стоять важливі завдання: навчити підростаюче покоління критично мислити, ставити цілі та досягати їх; жити та здійснювати інноваційну діяльність в умовах стрімких технологічних змін та динамічного розвитку суспільства; бути конкурентоспроможним фахівцем в умовах ринкової економіки; спрямовувати свої зусилля на постійне самовдосконалення та розвиток; вибудовувати власну життєву та професійну траєкторію; спілкуватися в полікультурному середовищі; працювати в команді та володіти іншими сучасними компетентностями.

Безумовно, реалізація цих завдань першочергово залежить від професійної компетентності вчителя, рівня його професіоналізму [2; 5; 7; 9; 10; 11; 13]. Суспільство знань потребує педагога нової формації, вимагає видозміни його статусу, соціальної і професійної місії, освітніх функцій. Це має бути компетентний, кваліфікований фахівець, який здатний організувати дитиноцентрований освітній процес на засадах співробітництва, «педагогіки партнерства», спроможний «допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини...» [10, с. 16].

Варто зазначити, що кожна стадія роботи вчителя обов'язково містить стимулюючо-спонукальний елемент діяльності [3; 4; 10]. Тому значну цінність має звернення вчених та вчителів-практиків до корисного досвіду стимулювання навчальної діяльності учнів, який було накопичено у зарубіжній та вітчизняній науковій думці. Роль стимулів у спонуканні до діяльності була предметом досліджень філософів, соціологів, психологів, педагогів.

У психолого-педагогічній науці чітко прослідковуються три напрями розкриття проблеми педагогічного стимулювання навчально-пізнавальної діяльності школярів. До теоретичного напрямку можна віднести праці вчених, у яких дається визначення поняттям «стимул» та «стимулювання», характеризуються види стимулів, обґрунтовуються умови та етапи успішного здійснення цього процесу (Ю. Бабанський, Ю. Гордін, М. Євтух, В. Коротов, В. Лозова, І. Підласий, З. Равкін, Г. Троцько, В. Шуман, Г. Щукіна та інші). Так, зокрема, М. Махмутовим вивчалися стимулюючі можливості проблемного навчання; співвідношення моральних і матеріальних стимулів було предметом зацікавлень Е. Костяшкіна та А. Фролова; розвиток пізнавальних інтересів учнів розглядала Г. Щукіна; проблему формування в учнів потреби у знаннях вивчав В. Ільїн.

Другий напрям – представлений історико-педагогічними працями, у яких висвітлено досліджувану проблему в різних часових вимірах (О. Грива, С. Золотухіна,

О. Іонова, З. Палюх, О. Попова та ін.).

Третій напрям – це праці науковців (М. Бойко, З. Голованевська, Т. Кирпиченко, Б. Мухацька, С. Огірок та ін.), які носять практичний, експериментальний характер. У цих дослідженнях ставиться за мету вивчення й аналіз окремих стимулів та аспектів стимулювання тощо. Разом із тим, бракує робіт, у яких би розглядалась проблема стимулювання навчальної діяльності учнів крізь призму професійної компетентності вчителя.

Мета статті – теоретично обґрунтувати роль та місце педагогічного стимулювання у структурі професійної компетентності сучасного вчителя.

Професійна компетентність учителя нині визнається однією із найважливіших характеристик його особистості поряд із гуманізмом, високою моральною культурою, уважністю, доброзичливістю, емпатією, толерантністю, демократизмом, організаторським талантом, комунікативністю, об'єктивністю, вимогливістю, принциповістю тощо [2; 5; 8; 9; 10; 11; 13].

Учені наразі не прийшли до єдиного висновку щодо сутності професійної компетентності вчителя. Автори розглядають професійну компетентність як особистісне новоутворення, особистісну характеристику, властивість особистості, психічний стан (Л. Анциферова, Д. Завалишина, А. Маркова, Є. Рибалко, О. Сімен-Сіверська, Н. Яковлева та ін.); здатність до актуального виконання діяльності, ступінь сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта (Ю. Ємельянов, М. Чошанов); сукупність професійних властивостей, стійку здатність і готовність особистості до здійснення професійної діяльності (Л. Анциферова, Р. Ваврик, М. Варій, В. Косарев, Н. Лобанова, В. Огарьов та ін.); професійну самоосвіту (А. Маркова); сукупність ключових, базових і спеціальних компетентностей (А. Хуторський) тощо.

На думку Л. Карпової, «професійна компетентність учителя є інтегративним особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність учителя до виконання педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації» [8, с. 6].

А. Маркова, розглядаючи компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності праці вимогам професії, професійно компетентною вважає таку працю вчителя, «в якій на достатньо високому рівні здійснюються педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість учителя і досягаються результати навчання та виховання школярів» [13, с. 8].

Поділяємо думку Т. Ціпан, яка зазначає, що професійна компетентність учителя – «це інтегрована властивість особистості, що володіє комплексом професійно значущих для вчителя якостей, має високий рівень науково-теоретичної й практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в процесі педагогічної співпраці на основі впровадження сучасних технологій для досягнення високих результатів» [19, с. 178–179].

Здійснений аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати про неоднозначність підходів до визначення структури професійної компетентності. Так, у дослідженнях науковців існують розбіжності щодо розуміння професійної компетентності як цілісної одиниці і як поєднання окремих професійних компетентностей.

І. Бех основними складовими компетентності майбутнього вчителя визначає мотиваційний, аксіологічний, гностичний, практичний, особистісний та творчий компоненти [2]. Н. Кузьміна звертає увагу на присутність процесуального компоненту

діяльності вчителя, вважаючи його знання та вміння ключовими категоріями поняття «компетентність». На її думку, професійна компетентність включає п'ять видів компетентності: спеціальну і професійну компетентність у галузі дисципліни, що викладається; методичну; соціально-психологічну; диференційно-психологічну (відноситься до мотивів, здібностей учнів); аутопсихологічну компетентність (стосується переваг та недоліків власної діяльності та особистості) [11].

Л. Карпова структурними компонентами професійної компетентності вважає три сфери: мотиваційну, предметно-практичну (операційно-технологічну), а також сферу саморегуляції [8, с. 6].

В. Крижко та Є. Павлютенков у структурі професійної компетентності педагога пропонують виокремити три сфери: операційно-технологічну (знання, уміння і навички педагога, професійно важливі якості); мотиваційну (професійні орієнтації та мотиви діяльності, потреби та духовний світ особистості); рефлексивну (уявлення педагога про себе, власні якості й результати діяльності, самооцінка, яка формує навички самоаналізу власної діяльності). Натомість А. Маркова у цій структурі виділяє чотири блоки: професійні психологічні і педагогічні знання; професійні педагогічні вміння; професійні психологічні позиції, установки вчителя, яких вимагає педагогічна професія; особистісні якості [12].

Тож більшість науковців серед складових професійної компетентності вчителів – продуктивна, автономізаційна, інформаційна, комунікативна, моральна, психологічна, соціальна, математична, полікультурна, особистісні якості вчителя, – виокремлюють предметно-практичну (операційно-технологічну) галузь, яка «характеризується: сукупністю знань (професійних, з предмета, психолого-педагогічних, методичних, методологічних); умінь (гностичних, комунікативних, організаційних, діагностичних, проєктивних, конструктивних, управлінських); якостей (обов'язкових, важливих і бажаних), що зумовлює ефективність реалізації учителем професійно педагогічних функцій» [8, с. 7].

Як відомо, ефективність навчальної діяльності залежить від того, зовнішніми чи внутрішніми мотивами вона обумовлена. Провідним внутрішнім мотивом навчальної діяльності є пізнавальний інтерес. Під час його задоволення активність учнів спрямовується на свідоме й міцне оволодіння знаннями, способами виконання навчальних дій. З іншого боку, такі зовнішні фактори, як-от: нетрадиційна форма навчання, новизна складність та практична спрямованість змісту навчального матеріалу; забезпечення достатнього ступеня самостійності учнів у процесі навчальної діяльності; навчання з комп'ютерною підтримкою, пізнавальні ігри, навчальні дискусії, аналіз проблемних ситуацій, створення ситуацій успіху в навчанні та ситуацій обов'язку і відповідальності, організація міжособистісного спілкування в учнівському колективі – це об'єктивні джерела стимулів активної навчально-пізнавальної діяльності учнів або стимулятори. Тому діяльність педагога у процесі навчання передбачає спеціальні зусилля, спрямовані на спонукування учнів до активності – стимулювання.

З. Равкін виділив найбільш ефективні педагогічні стимули [15–18]. На думку вченого, педагогічне стимулювання передбачає органічне поєднання навіювання, переконування, пояснення і створення таких умов, за яких ці елементи «все більше поступалися б взаємодії зовнішніх і внутрішніх спонукальних чинників» [15, с. 86].

Для керівництва процесом педагогічного стимулювання важливо враховувати специфічні ознаки стимулу: «1) передбачає цілеспрямований вплив на певні потреби та

мотиваційну сферу особистості; 2) розрахований на отримання відповідної реакції, яка перейде в дію; 3) стимул обов'язково несе в собі заряд, здатний викликати емоційний стан, який відповідає педагогічній меті; 4) завжди знаходиться в контакті з іншими педагогічними засобами, створюючи стимулюючу ситуацію» [7, с. 51].

Накопичені наукові і практичні факти дозволяють зробити висновок, що педагогічне стимулювання – це свідоме і цілеспрямоване використання вчителем із метою всебічного розвитку особистості об'єктивно наявних у суспільстві матеріальних і моральних, зовнішніх і внутрішніх стимулів; їх доцільний відбір, необхідна модифікація і включення у конкретній педагогічній і соціальній ситуації в освітній процес відповідно до особливостей віку, рівнів вихованості учнів.

Як бачимо, стимулювання навчальної діяльності учнів є однією з центральних ланок у структурі професійної компетентності вчителя.

Тож, говорячи про професійну компетентність учителя, необхідно брати до уваги рівень його готовності до педагогічного стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, розглядаючи її як інтегральне якісне утворення комплексу властивостей педагога, в основі якого лежать його професійні знання, уміння та навички, внутрішні мотивації та певні риси характеру, які дозволяють йому ефективно здійснювати стимуляційні впливи на учнів з метою підтримки їх пізнавального інтересу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні питань професійної підготовки майбутніх учителів до здійснення педагогічного стимулювання навчальної діяльності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю. Оптимизация процесса обучения. М.: Педагогика, 1977. 257 с.
2. Балицкая Н. З. Педагогическое образование за рубежом. Тесты на компетентность учителя. *Педагогическое образование*. 1992. Вып. 5. С. 101–102.
3. Бех І. Д. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 4. С. 5–15.
4. Бойко А. Суб'єкт-суб'єктні відносини – теоретико-методичні основи підготовки й діяльності вчителя. *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць*. Слов'янськ, 2012. Спецвип. 8. Ч. 1. С. 3–17.
5. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 23–28.
6. Гордин Л. Ю. Методологические проблемы педагогического стимулирования. *Советская педагогика*. 1979. № 12. С. 72–79.
7. Єнгалічева І. В. Стимулювання майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності в умовах навчання у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 50–52.
8. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2004. 27 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
10. Концепція Нової української школи. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
11. Кузьміна Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М.: Высшая школа, 1990. 119 с.
12. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя. *Советская педагогика*. 1990. № 8. С. 82–88.
13. Маркова А. К. Психология профессионализма. М., 1996. 308 с.
14. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські*

- перспективи. Київ, 2004. С. 16–25.
15. Проблемы педагогического стимулирования и методологии исследования истории советской школы: сб. ст. / под ред. З. И. Равкина. Йошкар-Ола: Марийский гос. пед. ин-т, 1972. 292 с.
  16. Равкин З. И. Актуальные вопросы педагогического стимулирования. *Советская педагогика*. 1974. № 10. С. 60–79.
  17. Равкин З. И. К истории развития теоретических основ педагогического стимулирования. *Советская педагогика*. 1973. № 8. С. 77–91.
  18. Равкин З. И. Стимулирование как педагогический процесс (основы общей теории). *Проблемы педагогического стимулирования и методологии исследования истории советской школы: Сб. ст. / под ред. З. И. Равкина. Йошкар-Ола: Марийский гос. пед. ин-т, 1972. С. 9–76.*
  19. Ціпан Т. С. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Інноватика у вихованні: зб. наук. праць / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 3. С. 174–181.*

REFERENCES

1. Babanskiy, Ju. (1977). Optimizatsiya processa obucheniya. M.: Pedagogika [in Russian].
2. Balitskaya, N. Z. (1992). Pedagogicheskoe obrazovanie za rubezhom. Testy na kompetentnost' uchitel'ya. *Pedagogicheskoe obrazovanie*, 5, 101–102 [in Russian].
3. Bekh, I. D. (2004). Pedahohika uspikhu: vykhovni vtraty ta yikh podolannia *Pedahohika i psykholohiia*, 4, 5–15 [in Ukrainian].
4. Boiko, A. (2012). Sub'iekt-sub'iektni vidnosyny – teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky u diialnosti vchytelia. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. Slov'iansk, Issue 8, Part 1, 3–17* [in Ukrainian].
5. Bolotov, V. A. (2003). Kompetentnostnaya model': ot idei k obrazovatel'noy programme. *Pedagogika*, 10, 23–28 [in Russian].
6. Gordin, L. Ju. (1979). Metodologicheskie problemy pedagogicheskogo stimulirovaniya. *Sovetskaya pedagogika*, 12, 72–79 [in Russian].
7. Yenhalicheva, I. V. (2013). Stymuliuвання maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do pedahohichnoi diialnosti v umovakh navchannia u VNZ. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedahohika, sotsialna robota*, 27, 50–52 [in Ukrainian].
8. Karpova, L. H. (2002). Sutnist profesiinoi pidhotovky vykladacha. *Pedahohichna pidhotovka vykladachiv vshchyykh navchalnykh zakladiv: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kharkiv: OVS, 14–16* [in Ukrainian].
9. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy. (2004). *Biblioteka z osvithnoi polityky*. O. V. Ovcharuk (Ed.). Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].
10. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> [in Ukrainian].
11. Kuzmina, N. V. (1990). Professionalizm lichnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya. M.: Vysshaya shkola [in Russian].
12. Markova, A. K. (1990). Psikhologicheskii analiz professionalnoy kompetentnosti uchitel'ya. *Sovetskaya pedagogika*, 8, 82–88 [in Russian].
13. Markova, A. K. (1996). Psikhologiya professionalizma. M. [in Russian].
14. Pometun, O. I. (2004). Teoriia ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krain. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Problemy pedagogicheskogo stimulirovaniya i metodologii issledovaniya istorii sovetskoy shkoly (1972). Z. I. Ravkin (Ed.). Joshkar-Ola: Mariyskiy gos. ped. in-t. [in Russian].
16. Ravkin, Z. I. (1974). Aktualnye voprosy pedagogicheskogo stimulirovaniya. *Sovetskaya pedagogika*, 10, 60–79 [in Russian].
17. Ravkin, Z. I. (1973). K istorii razvitiya teoreticheskikh osnov pedagogicheskogo stimulirovaniya. *Sovetskaya pedagogika*, 8, 77–91 [in Russian].
18. Ravkin, Z. I. (1972). Stimulirovanie kak pedagogicheskii process (osnovy obshchey teorii). *Problemy pedagogicheskogo stimulirovaniya i metodologii issledovaniya istorii sovetskoy shkoly*. Z. I. Ravkin (Ed.). Joshkar-Ola: Mariyskiy gos. ped. in-t, 9–76 [in Russian].
19. Tsipan, T. S. (2016). Profesiina kompetentnist suchasnoho vchytelia. *Innovatyka u vykhovanni*. O. B. Petrenko (Ed.). RDHU, 3, 174–181 [in Ukrainian].